

УДК 94(410)“18”+273.8

DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2019.30.189338>

Марина Ковальська

orcid.org/ 0000-0002-4887-7675

кандидат історичних наук

в.о.доцента кафедри всесвітньої історії

Одеського Національного Університету імені І. І. Мечникова

(Україна, Одеса)

mar.kov@i.ua

АНГЛІКАНСЬКО-КАТОЛИЦЬКІ ВІДНОСИНИ В ОЦІНКАХ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Анотація

В статті розглядається позиція провідних діячів ліберальної та консервативної партії щодо проблем взаємодії англіканської та католицької церков в ХІХ ст. Головний акцент робиться на суспільних та політичних результатах емансипації католиків в англійському суспільстві в очах протестантських чи скептично налаштованих політичних діячів та мислителів. Порівнюється класичне консервативне та ліберальне бачення проблеми.

Ключові слова: *англіканство, католицизм, Ірландська церква, ліберали, консерватори, вікторіанська Англія, трактаріанство, лібералізм, релігія, історія філософії.*

Maryna Kovalska
PhD, associate professor, Faculty of History and Philosophy
Odessa I.I. Mechnikov National University
(Ukraine, Odessa)
mar.kov@i.ua

THE ANGLICAN-CATHOLIC RELATIONS IN THE ASSESSMENT OF POLITICAL PERSONALITIES OF THE UNITED KINGDOM IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

Summary

The article addresses the issue of how leading leaders of the liberal and conservative British party assessed the problem of interaction between the Anglican and Catholic churches in the nineteenth century. The main emphasis is on the social and political results of the emancipation of Catholics in English society, in the representations of Protestant or skeptical politicians or thinkers. The problem of religion in England has been an important element of social and political life since the sixteenth century. One of the most pressing aspects of this issue was the problem of relations between the Anglican and Catholic churches. After the "Reformation from above", the Anglican State Church became a unique phenomenon, which testified to the strong national trends in society. The Catholic question was not a common problem in English life, playing not only a purely dynastic or religious role, but also having political and geopolitical significance. The situation has changed dramatically since the beginning of the nineteenth century because of the act of unity with Ireland raised questions about the status of Irish Catholics in the UK government. Also, an opposition to the Anglican Church, such as Tractarianism or the Oxford movement, has developed in England as well. As the article states, that against the background of the general social tensions and economic crises that took place between 1815 and 1840, the government was forced to seek compromise. Among these compromises was the improvement of conditions for Catholics. In 1829, a parliamentary document called the "Act on the Freedom of Catholics" allowed Catholics to participate in elections and to be elected to Parliament and to confer on them other civil rights. From that moment on, the Irish were given the opportunity to take part in the political life of the United Kingdom, the action that politicized the question. In the article the classical conservative and liberal view of the

problem is compared. The author states that the conservatives and liberals had a similar attitude to the development of Anglicanism and the growing role of Catholicism. The problems of the internal reform of Anglicanism, foreign influence, the destruction of traditions and the institutionalization of the Catholic Church created a significant problem, to which public thought responded fervently and actively. The author emphasizes that, in contrast, Anglicanism was perceived as a national cultural heritage uniting the British people.

Keywords: *Anglicanism, Catholicism, the Irish Church, liberals, conservatives, Victorian England, Tractorianism, Liberalism, religion, history of philosophy.*

Постановка проблеми. Релігійне питання є однією із найбільш болючих та викликаючих суспільні суперечки проблем. Для сучасної Великої Британії воно має довгу історію, що перетинається із становленням громадянського суспільства, релігійними та військовими конфліктами в межах Британських островів, навіть із історією становлення незалежної Ірландської держави. На сьогоднішній день вивчення того, як розглядалися проблеми бачення англікансько-католицьких відносин діячами-інтелектуалами ХІХ століття, представляє собою в тому числі звернення до недостатньо вивченої в історіографії тематики.

Аналіз досліджень. Вперше в історіографії проблематику англійського католицизму в 1850–1914 рр. в подібному руслі дослідила Мері Хайманн, яка показала контрасти між ставленням католиків та лібералів до питань віри та її репрезентації в суспільному житті, детально описала феномен

«католицького відродження вікторіанської епохи» (Heimann, 1995). В 1982 р. вийшла робота Уолтера Арнштейна «Протестанти проти Католиків в мідвікторіанській Англії» (Arnstein, 1982). Дослідженням історії католицизму в Англії займався відомий американський науковець, професор Ерік Тенбус, були використані його статті (Tenbus, 2007, 2008). Серед дослідників до вивчення теми звертався також М. С. Стецкевич, англійська дослідниця Морін Моран з Ліверпульського університету. Наразі існує певна історіографічна лакуна досліджень даної сфери. До того ж, дослідники традиційно зосереджувалися або на описовій частині, або на характеристиці тієї чи іншої сторони. Вивчення англікансько-католицьких відносин через призму бачень британських політичних діячів вказаного періоду допомагає частково заповнити цей пробіл, уточнити розстановку пріоритетів британського суспільства, що й зроблено в пропонованій науковій статті.

Мета статті. Метою даної статті є порівняльний аналіз англікансько-католицьких відносин очима британських політичних діячів другої половини ХІХ ст. в контексті неминучих розбіжностей консервативного та ліберального бачення проблеми. Для цього потрібно, перш за все, вивчити ранню історію релігійного питання у Великій Британії, дослідити його трансформацію протягом ХІХ ст.; охарактеризувати сутність Оксфордського руху;

порівняти консервативне та ліберальне бачення релігійної та філософської англікансько-католицької проблеми; розглянути проблему в персональному контексті.

Виклад основного матеріалу. В 2007 р. Т. Блер після своєї відставки з поста прем'єр-міністра офіційно проголосив про перехід до католицизму. Це не поодинокий випадок в сучасній Великій Британії, коли відомі англійці публічно роблять вчинки, за які 400 років тому їх би проголосили державними зрадниками. В сучасних умовах релігійне питання не має критичної ваги для англійського суспільства і може бути особистим правом кожної людини. Суспільна думка еволюціонувала до цього доволі поступово.

Релігійне питання в Англії було важливим елементом суспільного та політичного життя, починаючи з XVI ст. Одним з найгостріших аспектів цього питання була проблема відносин англіканської та католицької церков. Після проведення «реформації зверху» англіканська державна церква стала унікальним явищем, яке свідчило про міцні національні тенденції в суспільстві. Католицьке питання не було пересічною проблемою в англійському житті, відіграючи не тільки суто династичну чи релігійну роль, але й маючи політичне та геополітичне значення. Тому, вирішення «католицької загрози» через «Акти про присягу» та «Акт про престоло-

наслідування», з одного боку, фактично поставило католиків в XVIII ст. поза законом, остаточно позбавивши їх громадянських прав. З іншого боку, цей законодавчий комплекс відгородив Англію від втручання у внутрішні справи з боку провідних європейських гравців та дозволив створити міцне ідеологічне поле.

Ситуація кардинально змінилась з початку XIX ст. По-перше, акт про єднання з Ірландією поставив питання щодо статусу ірландських католиків в державних структурах Великої Британії. По-друге, в самій Англії розгорнувся опозиційний до англіканської церкви рух, такий як трактаріанство, чи Оксфордський рух. На фоні загального соціального напруження та економічних криз, що відбувались між 1815 та 1840-ми рр., уряд був змушений шукати компроміси. Серед таких компромісів було й поліпшення умов для католиків. В 1829 р. парламентський документ під назвою «Акт про свободу католиків» дозволяв католикам приймати участь у виборах та обиратися до Парламенту та наділяв їх іншими громадянськими правами (Стецкевич, 2013: 157).

З того моменту ірландці отримали можливість приймати участь у політичному житті Об'єднаного Королівства. Оксфордський рух прийняв нестандартну реформу англіканської церкви, перетворившись на новий напрямок під назвою англо-католи-

цизм. Явище було унікальним в тому, що прибічники такого підходу, Дж. Ньюмен, Е. П'юзі, Дж. Кібл та інші, вбачали вихід державної церкви Англії з кризи у поверненні до елементів католицизму. Таким чином, оновлення англіканської церкви в їх очах мало відбуватись поверненням до старих обрядових та доктринальних норм. В 1850-х р. в Англію та Уельс повернулася, хоч і в обмеженій формі, католицька ієрархія. За таких обставин, в період, відомий як вікторіанський, католицька церква стала суспільним суб'єктом, впливовим політичним та ідеологічним гравцем. На фоні індустріального прогресу, розвитку позитивістських наук та дарвінізму, існувала думка, що ці кроки були архаїкою, суспільним атавізмом, що тягнув країну назад. З іншої сторони, лунали точки зору про прогресивність цих процесів, тому що вони вказували на розкріпачення суспільства від державницької релігії та зародження свободи совісті (Wakeman, 1885: 115).

Релігійний фактор в англійському суспільстві обговорювався вікторіанськими письменниками, філософами та науковцями. Не обійшли цієї дилеми й англійські політики. Релігійне питання часто ставало основою політичних маневрів та іноді викликало парламентські кризи.

Принципові відмінності між політичним (консервативним та ліберальним) і релігійним баченням ідеалу суспільства у Великій Британії проявлялися

головним чином в конфлікті англіканської і католицької церков. У своїй роботі «Нещодавні події і шлях до їх вирішення» (1886) політик консерватор Р. Монтегю детально розглянув питання протиріч лібералізму і релігії (зокрема, католицизму). Він писав про те, що ці два поняття порівнюються відповідно як «світло і пільма» (Montagu, 1886: 141), і що «лібералізм не полюбляють католики, а також лібералізм – заклятий ворог єзуїтів» (Montagu, 1886: 285).

В усьому іншому автор продемонстрував доволі завзяте ставлення до католицизму в противагу англіканству. Вже у вступі Р. Монтегю підтримав конспірологічну точку зору про те, що після «Акту про свободу католиків», яку він назвав «папською агресією» (Montagu, 1886: 45–46), єзуїти та представники Римської курії проникли у всі сфери життя англійської держави, захопили контроль над пресою, вплинули на настрої депутатів Палати Громад (Montagu, 1886: 4).

В своїй праці автор дійшов висновку, що головними викликами часу для сучасній для нього Великій Британії було, в першу чергу, католицьке питання. Історичні екскурси, наведені Р. Монтегю, ілюстрували важкі часи Англії часів «бунтів ірландців-католиків» та зазіхань яacobітів (прибічників Якова II та його католицьких нащадків). При цьому католицизм Якова II автор ототожнював із прямою

загрозою національної безпеки королівства. Такий підхід чітко ілюстрував ставлення консервативної партії до проблеми англікансько-католицьких відносин у англійському суспільстві.

При цьому Б. Дізраелі, лідер консервативної партії в 1860–80-х рр., неодноразово використовував «ірландське» та «католицьке» питання в своїх цілях, особливо під час опозиційної діяльності. Так, в 1873 р. на фоні суперечок навколо впровадження Католицького Університету в Ірландії, він розіграв «ірландську карту», щоб змусити У. Гладстона піти у відставку. Проте, сам відмовився від того, щоб очолити тимчасовий «кабінет меншості». Однією із причин відмови було те, що для утворення парламентської більшості необхідно було прийняти підтримку від ірландських парламентарів, що означало би суттєвих поступків їх інтересам (Disraeli, 1913: 94–95). Проблема з Католицьким Університетом Ірландії вирішилась через 6 років за часів прем'єрства Б. Дізраелі. Цей навчальний заклад став одним з провідних осередків освіти католиків не тільки з Ірландії, але й з Англії. В своєму творі «Дві нації» Б. Дізраелі підкреслював важке становище Англії під час правління Якова II, натікаючи на його католицьку віру (Disraeli, 1845: 46). Пояснюючи причини прийняття «Акту про свободу католиків», Б. Дізраелі описував небажання Георга IV допустити заміну торі на вігський кабінет міністрів

(Disraeli, 1845: 537). Тобто він звів причини прийняття такого важливого документу до банального балансу сил у політиці та волі монарха. При цьому автор називав англіканство королеви Вікторії «одним з головних приводів для нашої гордості» (Disraeli, 1845: 46).

В своєму політичному романі «Ендиміон» 1880 р. видання Б. Дізраелі описав цікавий діалог, де головний герой Ендиміон, з яким автор ототожнював себе, спілкується із кардиналом Нігелем (Вайсмонном). Кардинал Ірландської католицької церкви висловив скептицизм щодо можливостей партій торі та вігів, запевняючи, що тільки церква, католицька та апостольська, та її принципи здатні задовольнити усі потреби суспільства та замінити усі форми правління на віру (Disraeli, 1904: 347). Ендиміон дуже поважно відповів на це, що він в обох справах, цивільних чи релігійних, завжди схилявся до більш поміркованих та стриманих дій. А на твердження про те, що церква нібито базується на абсолютній правді, головний герой відповів, що все залежить від людей, і навіть найрелігійніші люди не завжди приймають на віру усе, що говорить їм церква (Disraeli, 1904: 348). В цьому можна побачити, що Б. Дізраелі в кінці свого життя висловив поміркованість в питаннях релігії, підкресливши значущість витримки та особистих якостей у питаннях релігії.

Прем'єр-міністр від ліберальної партії Уїльям

Гладстон неодноразово вступав у відкрите протиборство з ірландською католицькою церквою. В ранній кар'єрі У. Гладстона відомий випадок, коли він у 1845 р. пішов у відставку із міністерської посади, у зв'язку із збільшенням Робертом Пілем фінансування освітніх закладів католиків, таких як Мейнут коледж, відомий як «безбожний коледж» (Jones, 1900: 45).

В повсякденному житті, У. Гладстон намагався уникати тем, пов'язаних із проблемами англіканської та католицької церков і тримати свою думку при собі. Так, англійський політик, аристократ та письменник сер Лайонел Толльмаш проводив з прем'єр-міністром багато розмов, які детально фіксував, та на початку ХХ ст. опублікував окремою книгою. В цих нарисах чітко простежується намагання співрозмовника спровокувати У.Гладстона на розкриття своєї особистої думки з приводу якобітів, ірландських католиків, емансипації католицької церкви, деяких неординарних цитат Дж. Ньюмена (Tollemache, 1901: 80, 127, 139). Протягом усіх діалогів відповіді У. Гладстона були приблизно однакови: «Гладстон не прокоментував мої твердження (...) та перевів розмову на іншу тему» (Tollemache, 1901: 140). Одного разу Л. Толльмаш висловив точку зору, що причиною революцій в Європі була саме католицька церква, натомість, англіканська церква захищала суспільство від потрясінь. Але У. Глад-

стон залишив без коментарів навіть цю популярну в англійських політичних колах думку (Tollemache, 1901: 184). Ці діалоги доводять, що лідер лібералів не виносив свої політичні роздуми на широке обговорення, особливо це торкалось релігійних питань.

В парламентських промовах та публікаціях У. Гладстон був більш відвертим та прямолінійним. В своїх зверненнях до Палати Громад він визнав «Акт про свободу католиків» рішенням проти більшості англійського населення. На думку оратора, закон приймався під супроводом лідерів обох партій та групи людей, які «керувались власними амбіціями та миттєвими вигодами» (Gladstone, 1885: 91). В 1868 р. він запропонував відокремити церков Ірландії від держави, що мало вплинути як на католицьку так і на англіканську громади на острові (Gladstone, 1885: 108). В 1871 р. він впровадив цю тезу в життя «Актом про розподіл ірландської церкви», за яким ірландська протестантська церква втрачала статус державної, позбавлялась фінансування від Парламенту в обмін на певну автономію.

В своїх «Уроках по історії Ірландії XVIII ст.» У. Гладстон теж зачіпав проблему відносин католицької церкви, яка уособлювала ірландське самовизначення, із англіканською церквою. Такі відносини мали форму протистояння всередині аристократії, в соціальних та майнових проблемах на острові (Gladstone, 1887: 267).

В кінці 1890-х рр., ретроспективно, антикатолицька позиція У. Гладстона розглядалася як доказ того «...наскільки усеосяжною була його віра в лібералізм» (Macdonell, 1897: 246). Цю точку зору виразив суддя, військовий кореспондент «Таймс», випускник Оксфорда та президент «Оксфордського Союзу» 1895 р. Філіп Джеймс МакДоннелл (1873–1940) в своєму «Есе про лібералізм».

Британський поет та критик Метью Арнольд (1822–1888), який входив до ліберальних кіл британської політики, в творі «Ірландський католицизм і британський лібералізм» писав, що для ідеалу громадського устрою ліберали дійсно не мали потреби в концепціях християнської релігії, але їм слід було враховувати її потужність та постійність, які є істинним джерелом розради бідних та нужденних людей (Arnold, 1883: 85, 86).

Незважаючи на його апологію християнства перед лібералізмом, він, тим не менш, залишився так само суворим і до католицизму, вважаючи його самою нетерпимою, повною забобонів конфесією (Arnold, 1883: 85, 86). Автор дійшов парадоксального висновку, – той, хто засуджує католицизм (що в його творі є чи не прямим зверненням до лібералів) за відсутність толерантності і упередженість, сам того не бажаючи, виявляє у себе ті ж самі негативні якості. Вирішення моральної проблеми М. Арнольд бачив в тому, щоб дозволити лібералам виправляти

недоліки католицької церкви, наприклад, тиранію. Проте, він призивав не розглядати її як заклятого ворога, якого необхідно знищити, оскільки, за його словами, «...повсюдною помилкою лібералів є припущення, що уся сила правди і природи – проти католицизму» (Arnold, 1883: 101).

Висновки. Таким чином, у консерваторів та лібералів було приблизно схоже ставлення до розвитку англіканства та зростаючої ролі католицизму. В інституціалізації католицької церкви в другій половині XIX ст. видатні представники як консерваторів, так й лібералів, бачили суттєву загрозу. Ця загроза полягала у ірландському впливі, перегляді національної історії, проблемі внутрішньої реформи англіканства, іноземному впливі, руйнації конституційних та суспільних традицій. Англіканство, натомість, сприймалось як гарант національної та імперської самоідентифікації англійців. Це вказувало на неоднозначність поняття «свободи особистості» у Великій Британії та надмірній політизації англійського суспільства у вікторіанську добу.

Список використаних джерел та літератури

1. Стецкевич, 2013 – Стецкевич М.С. «Папская агрессия»: протестантско-католический конфликт Англии в середине XIX в. / М.С. Стецкевич // Конфликтология. № 4. 2013. С. 155–166.
2. Arnold, 1883 – Arnold M. Irish Catholicism and British Liberalism / M. Arnold // Arnold M. Mixed essays. New York, 1883. 507 p.
3. Arnstein, 1982 – Arnstein W. Protestant versus Catholic in Mid-Victorian England: Mr. Newdegate and the Nuns / Walter L. Arnstein. Columbia, 1982. 271 p.

4. Disraeli, 1845 – Disraeli B. *Sybil, or the two nations* / B. Disraeli. London, 1845. 540 p.
5. Disraeli, 1904 – Disraeli B. *Endymion* / B. Disraeli. – New York, London, 1904. 477 p.
6. Disraeli, 1913 – Speech of mr. Disraeli in the House of Commons (March 20, 1873) // *From Palmerston to Disraeli* / Compiled by E. Harding. London, 1913. P. 94–98.
7. Gladstone, 1885 – *Speeches of the Right Hon. W.E. Gladstone, M.P. With a sketch of his life* / Ed. by Henry W. Lucy. London, 1885. 223 p.
8. Gladstone, 1887 – Gladstone W. *Lessons of Irish history in the eighteenth century* / W. Gladstone // *Handbook of Home Rule. Being with articles of the Irish Question.* London, 1887. P. 262–280.
9. Heimann, 1995 – Heimann M. *Catholic devotion in Victorian England* / Mary Heimann. Oxford, 1995 253 p.
10. Jones, 1900 – Jones Ch. H. *A short history of William Edward Gladstone. With the extracts from his speeches and writings* / Ch. H. Jones. New York, 1900. 256 p.
11. Macdonell, 1897 – Macdonell P. *The Historic Basis of Liberalism* / P. Macdonell // *Essays in Liberalism by Six Oxford Men.* London, 1897. P. 219–276.
12. Montagu, 1886 – Montagu R. *Recent events and a clue to their solution* / R. Montagu. London, 1886. 711 p.
13. Moran, 2007 – Moran M. *Catholic Sensationalism and Victorian literature* / Maureen Moran. Liverpool, 2007. 324 p.
14. Tenbus, 2007 – Tenbus E. “We fight for the cause of God”: English Catholics, the education of the poor, and the transformation of Catholic identity in Victorian Britain / Eric G. Tenbus. *Journal of British Studies.* Vol. 46. No. 4. October 2007. P. 861–883.
15. Tenbus, 2008 – Tenbus E. *Defending the faith through education: The Catholic case for parental and civil rights in Victorian Britain* / Eric G. Tenbus. *History of education Quaterly.* Vol. 48. No. 2. August 2008. P. 432–451.
16. Tollemache, 1901 – Tollemache L.A. *Talks with mr. Gladstone.* London, 1901. 188 p.
17. Wakeman, 1885 – Wakeman H. O. *The history of religion in England* / H. O. Wakeman. London, 1885. 138 p.

References

1. Stetskevich, 2013 – Stetskevich M.S. «Papskaya agressiya»: protestant-sko-katolicheskiy konflikt Anglii v seredine XIX v. / M.S. Stetskevich // Konfliktologiya. № 4. 2013. S. 155–166. [The "Papal aggression": the Protestant-Catholic conflict in England in the middle of the nineteenth century (The Conflictology)]